

Editorial

Vážení čtenáři a vážené čtenářky,

červnové číslo Sociowebu je z větší části věnováno výsledkům výzkumu, který provedli v rámci praktik studenti druhého ročníku bakalářského studia sociologie a sociální politiky, resp. sociální antropologie FSV UK. Výzkum si kladl za cíl zmapovat názorové stereotypy teenagerů v oblastech genderu, vztahu k etnikům a národnostním menšinám, k odlišné sexuální orientaci, k rozdílům mezi městem a venkovem, ke vnímání určitých profesí a vzdělanostních rozdílů a zjistit, čím jsou ovlivněny (rodiči, školou, kamarády, prostředím bydliště). Výzkum se týkal žáků osmých tříd a jim odpovídajících tříd víceletých gymnázií a proběhl během ledna a února tohoto roku zhruba ve 40 školách ve městech i na venkově. Šetření se účastnilo celkem 933 žáků, z toho 630 žáků základních škol a 303 žáků gymnázií. Výsledky tohoto výzkumu shrnuje příspěvek **Stereotypy spojené s městem a venkovem, hodnocením povolání a vzdělání, bohatstvím a chudobou**, dále příspěvky **Genderové stereotypy**, **Etnické stereotypy** a text **Názory na odlišnou sexuální orientaci**.

Tyto texty pak doplňují obecnější příspěvky, které tématicky s výzkumem názorových stereotypů teenagerů zprostředkovaně souvisejí. Nejprve je to stať Kateřiny Vojtíškové věnovaná výchově dětí z pohledu rodičů a učitelů a poté článek Jiřího Šafra věnovaný problematice vlivu ekonomického a kulturního kapitálu výchozí rodiny na socioekonomický status dnešních třicátníků.

Příjemné čtení Vám za celý autorský kolektiv přeje

Milan Tuček

Milan.Tucek@soc.cas.cz

Příští Socioweb vyjde jako letní dvoučíslo až na začátku srpna, tentokrát s příspěvky v angličtině.

«Témata»

»

Stereotypy spojené s městem a venkovem, hodnocením povolání a vzdělání, bohatstvím a chudobou

klíčová slova: hodnoty, nerovnosti

Tato část analýz výsledků je věnována stereotypním názorům z oblasti sociálních nerovností ve společnosti vázaných na místo bydliště, kvalifikaci, povolání a bohatství, resp. chudobu. Názory dotázaných na předložené (stereotypizující) výroky jsme rozdělili do tří skupin podle míry souhlasu, tedy podle toho, jak moc se v odpovědích dívek a chlapců tradují. První skupinu tvořily výroky, se kterými souhlasilo 0-35 % žáků a žákyň, tudíž už se ani za stereotyp nedají moc považovat, neboli již se netradují. Druhou skupinu tvořily středně silné stereotypy, tedy výroky, k nimž se přiklánělo 36-65 % dětí a poslední skupinu tvořily výroky, se kterými souhlasilo více než 66 % dívek a chlapců, tedy takové stereotypy, které se i mezi teenagery dají považovat za stereotypizující .

Procentní údaje dokládají, že nejvíce se stereotypní odsudky váží na rozdíly připisované obyvatelům měst a venkova, nejméně pak na odsouzení bohatství resp. na formulace, co přináší s sebou bohatství, peníze. Poslední zjištění svědčí o tom, že v nastupující generaci dochází k přijetí výkonového principu (zdroje bohatství) a zároveň ke zpochybnění významu peněz jako jediného cíle prostředku.

Tabulka1: Míra souhlasu se stereotypizujícími výroky (v %)

Bydliště	%	skupina
Lidé z města se nestarají o životní prostředí.	68,5	3
Lidé z vesnice vstávají brzy ráno.	75,6	3
Lidé na vesnicích jsou přátelští.	85,4	3
Lidé na vesnicích jsou zdravější.	77,0	3
Lidé z města zbytečně utrácejí a plýtvají.	66,9	3
Lidé z města jsou lhostejní ke svému okolí.	47,7	2
Lidé z města nemají vztah ke zvířatům.	28,8	1
Lidé z vesnice nedbají o svůj vzhled.	34,7	1
Lidé z vesnice volí komunisty.	27,1	1

Povolání	%	skupina
Lékaři se obětují pro ostatní.	83,9	3
Politici dělají svou práci pouze pro peníze.	88,4	3
Úředníci berou úplatky.	75,1	3
Taxikáři okrádají lidi.	57,1	2
Policisté jsou hloupi.	37,5	2
Kominíci nosí štěstí.	54,2	2
Být umělec není práce.	28,3	1
Právníci jsou nečestní lidé.	31,0	1

Vzdělání	%	skupina
Vrcholoví sportovci bývají málo inteligentní.	78,6	3
Děti z odborných škol (průmyslovka, strojka, stavařina) jsou hloupé.	71,2	3
Děti z učilišť jsou ještě hloupější.	62,4	2
Lidé s vysokým vzděláním nejsou manuálně zruční.	42,3	2
Člověk s VŠ vzděláním je pro společnost prospěšnější než člověk s ukončeným SŠ vzděláním.	34,8	1
Vzdělání lidé mají snazší život.	15,4	1

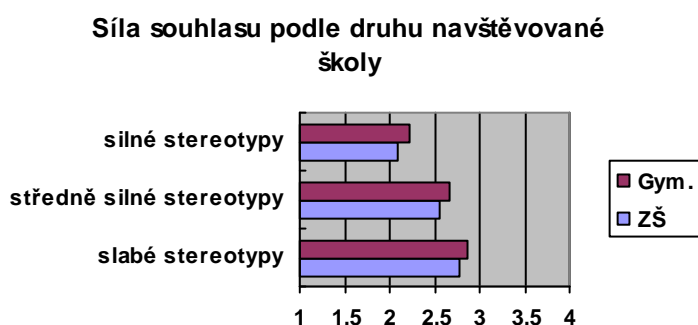
Bohatství	%	skupina
Chudí lidé mají silnější rodinné vazby.	75,3	3
Bohatí lidé získali své peníze díky známostem.	41,2	2
Za peníze si lze koupit vše.	35,6	1
Bohatí lidé získali své peníze podvodem.	30,4	1
Bohatí lidé nemají žádné starosti.	30,2	1
Bohatství zaručuje štěstí.	25,2	1
Chudí lidé si za nedostatek peněz mohou sami, protože s nimi neumí hospodařit.	24,2	1

Zdroj: Šetření žáků 8. tříd ZŠ a tercií víceletých gymnázií Názorové stereotypy, 2010, FSV UK, N=933

Uznání stereotypů na základě příslušnosti k různým skupinám

Skupiny výroků podle míry stereotypnosti jsme porovnávali mezi dětmi z různých prostředí. Šlo nám o to zjistit, zda existují rozdíly mezi gymnazisty a dětmi ze základních škol, mezi dětmi z vesnice a města, mezi dětmi s různým zázemím kulturního kapitálu (který představuje nejvyšší dosažené vzdělání rodičů) a mezi chlapci a dívkami. Nyní se podíváme na odlišnosti v uznání stereotypu na základě příslušnosti k těmto různým skupinám.

Graf 1: Síla souhlasu podle druhu navštěvované školy

Poznámka: Graf znázorňuje odlišnosti v odpovědích, které se pohybovaly na škále 1 až 4, kde **jedna (1) znamená naprostý souhlas až čtyři (4) naprostý nesouhlas**.

Zdroj: Šetření žáků 8. tříd ZŠ a tercií víceletých gymnázií Názorové stereotypy, 2010, FSV UK, N=933

Mezi studenty gymnázií byla zjištěna obecně vyšší míra nesouhlasu s danými výroky. Se stereotypy tedy gymnazisté souhlasí méně než žáci základních škol. Největší rozdíl panuje v silných stereotypech. Je těžké posoudit, zda by tento rozdíl mohl být způsoben vnějšími okolnostmi (forma výuky, vyučující, způsob vedení žáků na gymnáziích/základních školách) nebo vnitřními okolnostmi (např. intelektuálními předpoklady, které si sebou děti přinášejí a které často indikují umístění žáka do výběrového gymnázia/do základní školy).

Rozdíly mezi stereotypním myšlením dětí rozdělených podle kulturního kapitálu rodiny nejsou velké. Obecně se dá ovšem říci, že čím nižší kulturní kapitál rodiny (tj. vzdělání rodičů), tím větší existuje u dětí tendence ke stereotypnímu myšlení. Je to dáno přirozenou vlastností vzdělání, kterou je všeobecná informovanost o skutečnostech v okolním světě. Nevzdělaný člověk snadněji podlehe stereotypnímu myšlení, protože nezná skutečný stav věcí a není naučený nahlížet problémy komplexně. Takové myšlení se pak v rámci rodin přenáší také na děti. V daném případě je kulturní kapitál rodiny určen podle rodiče s nejvyšším dosaženým vzděláním. Abychom se však nedopustili podobné stereotypizace, je nutno poznamenat, že tento trend není příliš velký a významný.

Stereotypy vázané na vzdělání vs. navštěvovaná škola

Porovnávali jsme jednotlivé výroky týkající se vzdělání se skutečností, zda respondent chodí na gymnázium či běžnou základní školu. Celkově se dá říci, že na gymnáziích jsou děti méně náchylné ke stereotypyzaci než na běžných základních školách. Dále nám vyšlo, že je důležité, jak blízko má dané dítě k předsudečné skupině. Nejsilnějším výrokem byl v těchto souvislostech tento: „Vzdělání lidé nejsou manuálně zruční.“ S tímto výrokem souhlasí více žáci základních škol, patrně díky skutečnosti, že mnoho z nich se chystá žít manuální prací, narozdíl od žáků na gymnáziích. Opačně dopadly výroky „Děti z odborných škol jsou hloupé.“ a „Děti z učilišť jsou ještě hloupější.“ S těmito výroky souhlasí více děti z gymnázií, protože většina z nich bude studovat gymnázium až do maturity a nebude tak patřit do skupiny, které se stereotyp týká. Posledním a nejslabším výrokem, u kterého jsme našli nějakou souvislost s typem navštěvované školy, je „Člověk s VŠ vzděláním je pro společnost prospěšnější než člověk s ukončeným SŠ vzděláním.“ Více souhlasily opět děti z gymnázií, protože jejich perspektiva dosažení vyššího vzdělání je patrně vyšší než u žáků běžných základních škol.

Stereotypy vázané na bydliště vs. bydliště

Zde jsme srovnávali jednotlivé výroky týkající se místa bydliště se skutečností, zda respondent žije ve městě či na vesnici. Celkově se dá říci, že děti mají negativní přístup k negativním stereotypům, které se jich týkají, a u pozitivních se to má naopak. Například s výrokem „Lidé z města se nestarají o životní prostředí.“ souhlasí více děti z venkova, což je logické, protože se týká druhé skupiny dotazovaných, kteří bydlí ve městech. Dá se říci, že tento stereotyp na venkově existuje. Podobně se to má s výrokem „Lidé na vesnici jsou přátelští.“ Souhlasí s ním více opět děti z venkova, protože je to pozitivní stereotyp, který se jich týká. Na rozdíl od prvně jmenovaného stereotypu ukázal velký nesouhlas dětí z města výrok „Lidé z města nemají vztah ke zvířatům.“ Opačný efekt můžeme vidět u stereotypů „Lidé z vesnice nedbají o svůj vzhled.“ a „Lidé z vesnice volí komunisty.“ Děti z vesnice s nimi nesouhlasí o mnoho více než děti z města.

Stereotypy vázané na bohatství a chudobu vs. sociální status rodiny

Zde jsme srovnávali jednotlivé výroky týkající se bohatství se skutečností, zda dítě pochází z bohaté či chudé rodiny. Opět platí, že děti mají negativní přístup k negativním stereotypům, které se jich týkají, a u pozitivních je tomu naopak. Nejsilnější korelace byla u výroku „Chudí lidé si za nedostatek peněz mohou sami, protože s nimi neumí hospodařit.“ U dětí z bohatých rodin jsme zaznamenali větší souhlas s tímto stereotypem než u dětí z chudých rodin. Je to dáno pravděpodobně domácím prostředím, kde se dítě nesetkává přímo s konkrétními dopady chudoby. Dalším výrokem, který prošel testy a vykázal souvislost s sociálním statutem

dítěte, je stereotyp „Chudí lidé mají silnější rodinné vazby.“ Děti z chudých rodin odpovídaly častěji kladně, protože se jich tento pozitivní stereotyp přímo týká. Výsledek však není statisticky příliš významný.

Petra Dobešová, Anežka Hrabánková, Josef Petr, Bedřich Doležal, Ondřej Skoták, Radek Jelínek

»

Genderové stereotypy

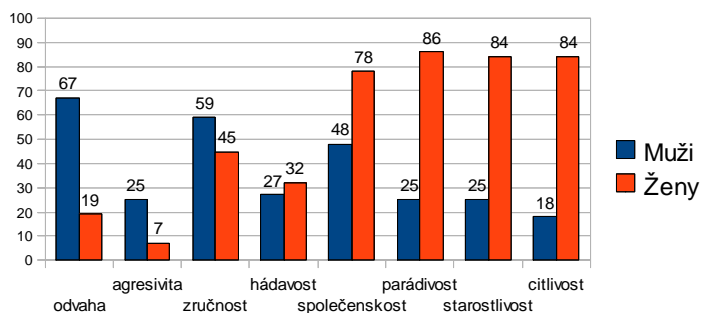
klíčová slova: gender, hodnoty

Genderové stereotypy lze definovat jako tradiční a často i diskriminační představy o typicky mužských a ženských vlastnostech a o rolích a pozicích mužů a žen ve společnosti. Budeme se postupně zabývat tím, jaké vlastnosti připisují respondenti mužům a ženám, a také jak vidí sami sebe. Dále budeme sledovat míru souhlasu s genderově stereotypními výroky. Opět vycházíme z výzkumu, který sledoval názory žáků osmých tříd a jim odpovídajících tříd víceletých gymnázií.

Vlastnosti mužů a žen

V následujícím grafu je vidět, které vlastnosti častěji děti přisuzovaly mužům (v levé části) a které ženám (v pravé části). Je vidět, že mužům jsou připisovány vlastnosti z opačného spektra než ženám.

Graf 1: Vlastnosti připisované mužům a ženám

Zdroj: Šetření žáků 8. tříd ZŠ a tercií víceletých gymnázií Názorové stereotypy, 2010, FSV UK, N=933

Typický muž

Typický muž je chlapci i dívkami považován za odvážného a zručného, je také společenský, není zdaleka tak agresivní, jak se obecně říká, ve stejné míře jako agresivita je zastoupena hádavost a také parádovitost, dnešní typický muž

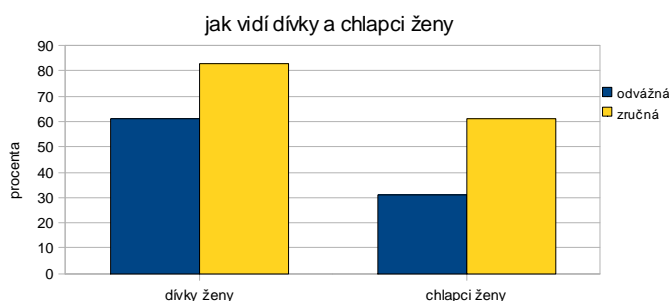
poměrně dbá i na svůj vzhled. Nejnižšího skóre dosáhl typický muž u citlivosti, což je doména připisovaná opačnému pohlaví.

Typická žena

Typická žena, jak ji vidí dotazovaní chlapci a děvčata, má prakticky opačné vlastnosti než typický muž. Nejvyššího skóre dosáhla v oblastech citlivosti a starostlivosti, tedy v oblastech typických pro dobrou nebo tedy „stereotypní“ matku. Typická žena velmi dbá na svůj vzhled. Je také o něco více společenská než typický muž, i když zde je u obou pohlaví míra společenskosti poměrně vysoká. Prakticky stejného skóre dosáhla obě pohlaví u hádavosti. Typická žena je považována za nepříliš odvážnou a téměř vůbec agresivní.

Chlapci a dívky vidí muže prakticky stejně, odpovědi se u obou pohlaví shodovaly bez významnější statistické odchylky ve všech uvedených charakteristikách.

Graf 2: Jak vidí dívky a chlapci ženy

Zdroj: Šetření žáků 8. tříd ZŠ a tercií víceletých gymnázií Názorové stereotypy, 2010, FSV UK, N=933

Graf 2 ukazuje charakteristiky, ve kterých je pohled na ženy mezi chlapci a dívkami rozdílný. Obraz ženy už není tolik konzistentní, zvláště v dimenzi odvahy, zručnosti a hádavosti jsou rozdíly opravdu významné.

Z celkového srovnání tedy můžeme usoudit, že v dnešní společnosti je obraz muže poměrně ustálený u obou pohlaví, pouze u hádavosti a agresivity si dívky muže představují umírněněji než chlapci. Zato pohled na typickou ženu už obě pohlaví nevnímají natolik konzistentně a v několika případech jsou rozdíly dost výrazné.

Především pohled na rozdíl v odvaze je závažný, jelikož chlapci ženám přisuzují mnohem menší velikost odvahy, než jakou si přisuzují ženy samy. Podobně velký rozdíl je ještě ve vnímání ženské zručnosti, kde chlapci vidí ženu méně zručnou než dívky. Rozdíl v pojetí odvahy je poměrně těžko vysvětlitelný. To, jestli respondent studuje na základní škole nebo gymnáziu, nemá na vysvětlení rozdílu vliv, stejně jako vzdělání jeho rodičů nebo jejich profese, tudíž se zdá, že je toto tvrzení zakořeněno napříč celým spektrem společnosti. Možné vysvětlení rozdílu v pojetí zručnosti spočívá v tom, jaké dimenze zručnosti máme na mysli. Zatímco žena v domácnosti může za zručnost považovat schopnost vařit nebo

vyšívát, muž může za zručnost považovat spravit auto nebo přibít ke zdi poličku. Tento dotazník ovšem zručnost pojal jednodimenzionálně, a proto mohlo dojít k větším rozdíům v jejím vnímání.

Vzhledem k tomu, jak konzistentně respondenti hodnotili typické vlastnosti muže a ženy, se dá usoudit, že stereotyp je více ustálen ve vlastnostech, jaké by měl mít typický muž. Jedním z vysvětlení, proč obraz ženy není v dnešní době tak jasně daný jako obraz muže, může být to, že role dnešní ženy v západní společnosti není tak jasně definována a společnost tak není schopna mladým lidem podat ucelený obraz typické ženy.

Stereotypizující výroky o mužích a ženách

V této části se zaměříme na hodnocení souhlasu či nesouhlasu respondentů s následujícími výroky, které se ve společnosti běžně tradují a které zároveň lze označit za stereotypní. Naším předpokladem bylo, že výroky budou hodnoceny v souladu se stereotypy.

Graf 3: Míra souhlasu se stereotypizujícími výroky o mužích a ženách

nebo „Na rodičovskou by měly nastupovat spíše ženy než muži“. Naopak s výrokem „Dlouhé vlasy, krátký rozum“ souhlasí respondenti jen v necelých 25 %, hodnocení tohoto výroku tedy není ovlivněno stereotypem.

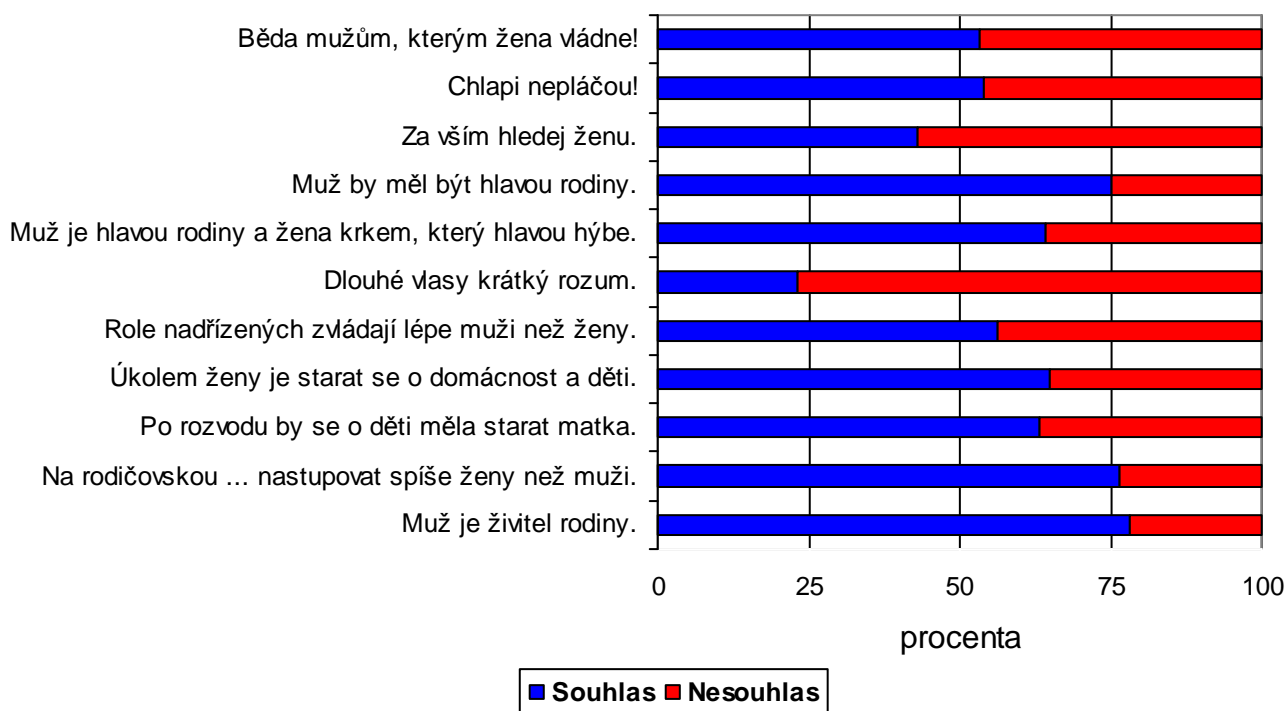
Škola a gender

Předměty – kdo je lepší?

Měli jsme hypotézu, že určité předměty považují děti za doménu spíše chlapců a jiné spíše dívek. V dotazníku se jednalo o český jazyk, matematiku, informatiku, tělesnou výchovu a výtvarnou výchovu. Naše hypotéza se potvrdila.

Výsledky ukazují, že dívkám jsou přisuzovány větší dovednosti v českém jazyce a výtvarné výchově. Chlapci se jeví jako „lepší“ v matematice, informatice a tělesné výchově. Toto rozdělení podle typicky ženských a mužských dovedností, je očividně v souladu s genderově stereotypním uvažováním. Testovali jsme také, jestli tyto názory ovlivňuje pohlaví respondentů. Ukázalo se, že při hodnocení toho, kdo je v daném předmětu lepší, nehrálo pohlaví respondenta roli – chlapci i dívky předměty hodnotili stejně. Statisticky významná závislost se prokázala pouze v souvislosti s tělesnou

Stereotypní výroky

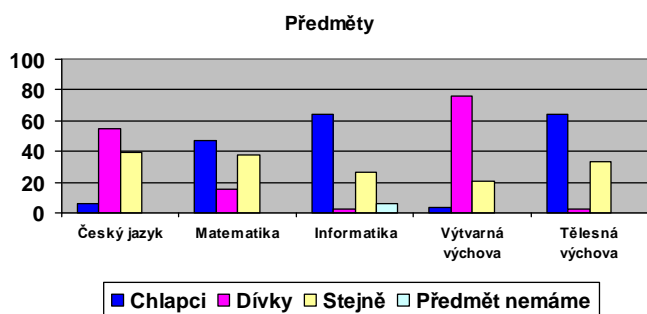

Zdroj: Šetření žáků 8. tříd ZŠ a tercií víceletých gymnázií Názorové stereotypy, 2010, FSV UK, N=933

Graf 3 ukazuje, na kolik procent respondenti s daným výrokiem souhlasili nebo nesouhlasili. U většiny výroků se míra souhlasu pohybuje kolem 50 %, u těchto výroků se tedy stereotypy neukázaly. Stereotypnější hodnocené jsou výroky, které se týkají mužské a ženské role v rodině, jako „Muž by měl být hlavou rodiny“

výchovou. Přes 83 % chlapců a pouze 46 % dívek se domnívá, že jsou lepší v tělesné výchově. To, že jsou na tom obě pohlaví stejně, si myslí jen 15 % chlapců, ale necelých 50 % dívek. Znamky z tělesné výchovy však mají chlapci i dívky takřka stejné. Chlapci tedy v této otázce smýšlejí více stereotypně a přisuzují dívkám menší zdatnost v tělocviku.

Graf 4: Představa, v kterých předmětech jsou lepší chlapci a v kterých dívky

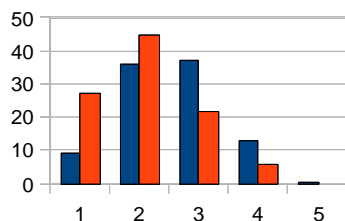

Zdroj: Šetření žáků 8. tříd ZŠ a tercií víceletých gymnázií Názorové stereotypy, 2010, FSV UK, N=933

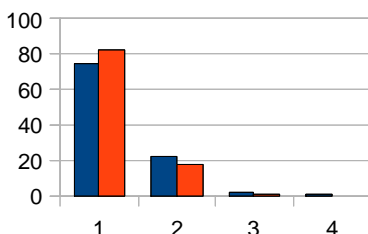
Graf 5: Skutečné rozdíly mezi chlapci a dívkami ve vybraných předmětech

Známky na vysvědčení – porovnání dívek a chlapců

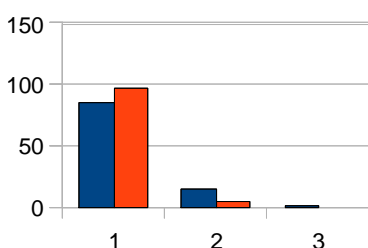
Český jazyk:

Informatika:

Výtvarná výchova:

Poznámka: dívky- červený sloupec, chlapci- modrý sloupec

Zdroj: Šetření žáků 8. tříd ZŠ a tercií víceletých gymnázií Názorové stereotypy, 2010, FSV UK, N=933

Součástí dotazníku byla i otázka, jaké známky měli respondenti skutečně na vysvědčení. Ve všech předmětech máme tak srovnání mezi tím, v čem si chlapci a dívky myslí, že jsou lepší, a jak tomu je ve skutečnosti.

Naším předpokladem bylo, že v některých předmětech budou lepší dívky a v některých budou dominovat chlapci, tento předpoklad se však ukázal chybný. Ukázalo se totiž, že ve všech předmětech, na které jsme se ptali, mají dívky lepší známky na vysvědčení než chlapci. Pouze v případě matematiky a tělesné výchovy tento rozdíl není statisticky významný (proto tyto předměty výše neuvádíme). Ukázalo se tedy, že respondenti o sobě smýšlejí genderově stereotypně – v „ženských“ dovednostech (český jazyk, výtvarná výchova) jsou podle nich lepší dívky a naopak v „mužských“ (matematika, informatika, tělocvik) jsou lepší chlapci. Výzkum však ukázal, že žádné „ženské“ a „mužské“ předměty nejsou.

Zajímavé je, že 33 % dívek, které měly na vysvědčení z matematiky jedničku, si myslí, že jsou chlapci v tomto předmětu lepší. Podobně 58 % dívek, které mají jedničku z informatiky, uvádí, že jsou chlapci lepší v informatice. Dále přes 70 % chlapců s jedničkou z výtvarné výchovy si myslí, že dívky jsou v tomto předmětu lepší. Názor na zdatnost ve školním předmětu tedy mnohdy nevyhází z vlastní zkušenosti a mohl by to být právě stereotyp.

Závěrem by se dalo říci, že sledovaná generace dětí má určité genderové stereotypy. Zjistili jsme, že původ těchto odlišných názorů na muže a ženy se utváří v rodinách dětí a částečně pravděpodobně i ve školách. Představy dětí o mužích a ženách jsou v některých aspektech do značné míry určeny vzděláním a majetkovým zázemím rodičů a často také závisejí na tom, jak se sami děti chovají a jak se definují. V několika hypotézách se potvrdil i vliv typu a sídla školy. Neprokázalo se však, že by toto hledisko bylo pro utváření představ dětí určující.

Martina Harnachová, Markéta Haratická, Anna Krčková, Petr Pávek, Vítězslav Slíva

»

Etnické stereotypy

klíčová slova: menšiny, hodnoty

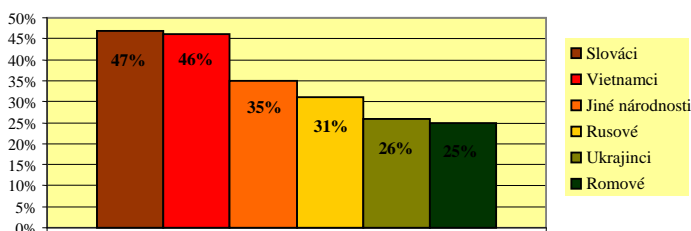
V části výzkumu s názvem „Postoje k různým národnostním skupinám a etnikům“ jsme se pokoušeli zjistit, zda existují mezi žáky osmých tříd a jejich vrstevníky na víceletých gymnáziích nějaké negativní postoje v této oblasti. Pokud ano, tak vůči kterým skupinám a etnikům nejvíce, přičemž jsme mezi nimi hledali vzájemné závislosti.

Převážná většina žáků - celých 70 % - má mezi svými příbuznými, kamarády nebo známými příslušníky jiných národností. Těchto 70 % žáků

nám pak odpovídalo na otázku, jaké národnosti jsou tito jejich příbuzní, kamarádi a známí. Jak je vidět v grafu 1, šlo nejčastěji o Slováky a Vietnamce. To se dá vcelku snadno zdůvodnit tím, že Slováci s námi byli donedávna v jednom státě, stále jich u nás mnoho žije a jako Češi se s nimi snadno dorozumíme. Pokud jde o Vietnamce, tak ti často chodí s dětmi do jedné školy nebo dokonce i třídy, takže si mezi sebou mohou vytvořit kamarádský vztah.

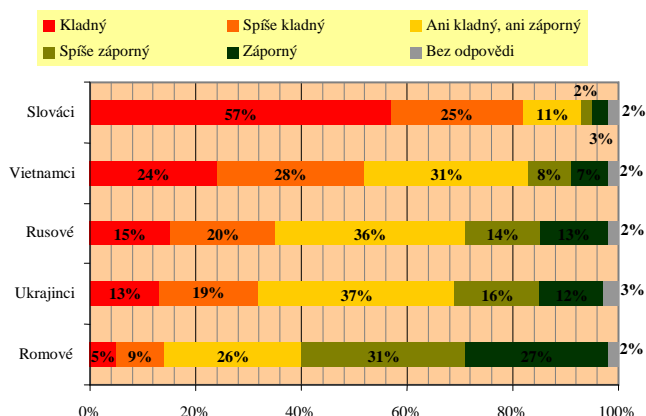
Zajímavý je fakt, že ač mají Romové mezi obyvatelstvem České republiky nezanedbatelné zastoupení (odhaduje se 200 000-300 000), české děti s nimi mají daleko méně kontaktů, než je tomu s menšinami, které mají mnohonásobně nižší zastoupení. Z námi sledovaných etnik v tomto ohledu dokonce Romové skončili na posledním místě. Důvodem může být částečné vyčlenění a separace romských příslušníků z většinové společnosti, k němuž dochází již od základních škol.

Graf 1: Národnost příbuzných, kamarádů nebo známých

Zdroj: Šetření žáků 8. tříd ZŠ a tercií víceletých gymnázií Názorové stereotypy, 2010, FSV UK, N=933

Graf 2: Vztah k jiným národnostem

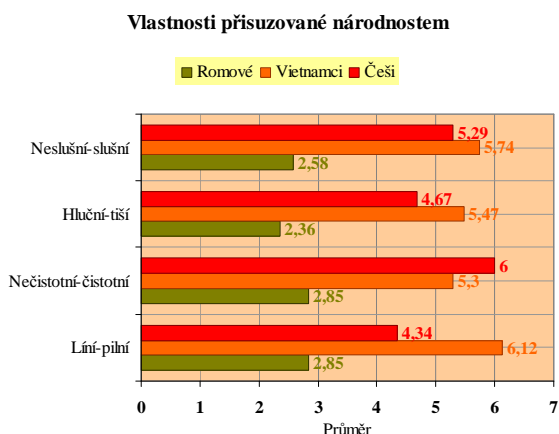
Zdroj: Šetření žáků 8. tříd ZŠ a tercií víceletých gymnázií Názorové stereotypy, 2010, FSV UK, N=933

V další otázce měli respondenti říci, jaký je jejich vztah k jednotlivým národnostem – konkrétně k Vietnamcům, Romům, Rusům, Ukrajincům a Slovákům. Jako nejkladnější se ukázal být vztah

respondentů ke Slovákům a hned za nimi k Vietnamcům. Nejzápornější je vztah dotazovaných žáků k Romům. (viz graf 2) Tyto odpovědi korespondují s odpověďmi žáků na otázku po národnosti jejich příbuzných, kamarádů a známých. Z těch vyplynulo, že se žáci nejvíce znají se Slováky a Vietnamci a nejméně s Romy. Záporný vztah žáků k Romům je také dobře pochopitelný vzhledem k negativnímu postoji většinové české společnosti k nim, k jejich spíše negativnímu obrazu v médiích a určitému vyčlenění z majoritní společnosti.

Kromě hodnocení vztahu jsme zjišťovali jednoduchý „portrét“ Romů, Vietnamců a Čechů: Zda je dotázaní považují za neslušné nebo slušné, hluché nebo tiché, nečistotné nebo čistotné a líné nebo pilné. Svůj názor měli respondenti vyjádřit na stupnici od 1 do 8, přičemž 1 znamenala, že respondent přisuzuje příslušníkům dané národnosti negativní vlastnost v nejvyšší možné míře (neslušnost, hluchost, nečistotnost, lenost), a 8, že jim přisuzuje nejvíce pozitivní vlastnosti (slušnost, tichost, čistotnost, píle). Jak je vidět v grafu 3, nejhůře se při hodnocení všech vlastností vždy umístili Romové a ve všech vlastnostech kromě čistotnosti se nejlépe umístili překvapivě nikoliv Češi, ale Vietnamci, které žáci považují za slušné, tiché a mimořádně pilné. Pokud jde o píli, mohlo by to být dáno dojmem z chování vietnamských prodavačů v obchodech. Přisouzení ostatních kladných vlastností této národnosti by mohlo být zapříčiněno pozitivními stereotypy, jistou odloučeností od většinové společnosti či kombinací obojího.

Graf 3: Vlastnosti přisuzované národnostem

Zdroj: Šetření žáků 8. tříd ZŠ a tercií víceletých gymnázií Názorové stereotypy, 2010, FSV UK, N=933

Závěr

Z našich dat jsme vyvodili, že negativní postoje k rasovým menšinám či etnikům existují. Jejich výskyt je však snižován různými faktory. Negativní postoje jsou méně obvyklé při častějším kontaktu s danými skupinami (Slováci,

Vietnamci). Naopak u skupin, které jsou sociálně vyloučené v prostředí základních škol a gymnázií (Romové), jsou tyto postoje silnější. Avšak i při výskytu tohoto negativního postoje se dá říci, že jde o poměrně mírnou formu. Většina těchto postojů a předsudků se nepojí s behaviorálními projevy vůči těmto skupinám. Jedná se spíše o přetrvávající myšlenkové postoje vlastní celé majoritní společnosti ČR, jež ovlivňují vztahy s těmito skupinami jen v podobě mírné (dá se říci neuvědomované).

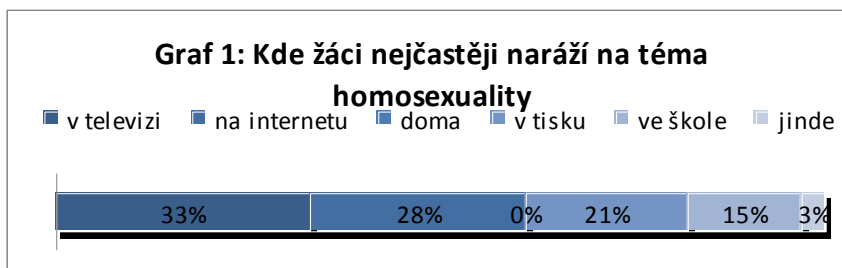
Hana Märzová, Nikola Pflegerová, Michal Mikoláš, Pavlína Tvrdá, Kamila Machová, Terézia Tůmová

»

Názory na odlišnou sexuální orientaci

klíčová slova: sexualita, hodnoty

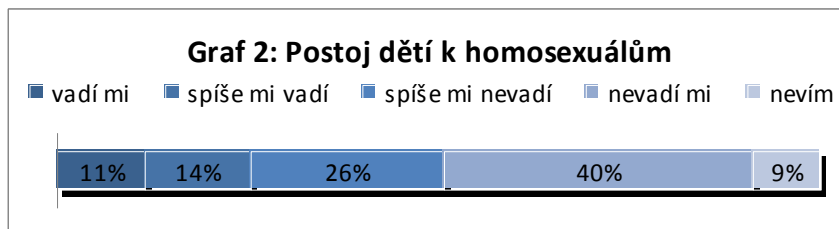
V tomto příspěvku shrnujeme názory žáků osmých tříd a odpovídajících tříd víceletých gymnázií na otázky týkající se odlišné sexuální orientace. První otázka [1] zjišťovala, zda žáci vůbec vědí, kdo je homosexuál, resp. kdo tvoří homosexuální pár. Správně odpovědělo téměř 97 % dotázaných, ostatní odpovědi byly procentuálně zanedbatelné, což ukazuje, že žáci 8. tříd jsou v tomto ohledu vcelku informovaní. Při dalších analýzách je pracováno pouze s žáky, kteří na tuto otázku odpověděli správně a jejichž další odpovědi tedy lze považovat za relevantní.

Zdroj: Šetření žáků 8. tříd ZŠ a tercií víceletých gymnázií *Názorové stereotypy*, 2010, FSV UK, N=933

Druhá otázka do určité míry navazovala na první, neboť zjišťovala, kde se děti s tématem homosexuality nejčastěji setkávají [2]. Z jedné třetiny je to televize, následuje internet, tisk, škola a nejméně se s tímto tématem setkávají doma (pouze 0,2%). Významnější rozdíl mezi chlapci a dívkami byl pozorován pouze u odpovědi „tisk“, kdy takto odpovídalo 53 chlapců (13,4 %) a 129 dívek (28 %). To lze patrně

vysvětlit větším zájmem dívek o nejrůznější časopisy.

Zdroj: Šetření žáků 8. tříd ZŠ a tercií víceletých gymnázií *Názorové stereotypy*, 2010, FSV UK, N=933

Graf 2 ukazuje rozložení odpovědí na otázku týkající se osobního postoje dětí k homosexuálům. Většinu z nich (66 %) homosexuálové spíše anebo vůbec nevadí. Variantou odpovědi „vadí mi“ a „spíše mi vadí“ odpovědělo 25 % respondentů, což naznačuje relativně velkou toleranci k homosexualitě. Hlubší rozbor navíc dává odpověď na otázku, zda jsou dívky již ve věku 14 let k homosexuálům tolerantnější než chlapci, tak jak je tomu v dospělé populaci. Jsou, a to až překvapivě výrazně. Odpověď „nevadí mi“ nebo „spíše mi nevadí“ zaškrtno bezmála 90 % dívek, oproti pouhým 51 % chlapců.

Dalším tématem byla ve společnosti často diskutovaná práva homosexuálů. Se sňatky [3] souhlasí nebo spíše souhlasí celých 71 % dotazovaných, proti je 21 %. Souhlasné stanovisko mají především gymnazisté a děti z velkých měst. Menší podporu sňatky naopak nacházejí u dětí navštěvujících základní školy a u dětí z venkova.

Možnost adopce dětí homosexuálními páry [4] již takovou podporu nemá. Pro je necelých 57 % dětí, proti 36 %. (viz graf 3) Názory žáků se v tomto případě nijak nelišily podle typu navštěvované školy či velikosti obce.

Výrazně se v odpovědích již tradičně lišili chlapci a dívky. Zatímco se sňatky homosexuálů souhlasí 85 % dívek, chlapců pouze 65 %. U adopce dětí je rozdíl ještě výraznější. Souhlasí s ní přes 72 % dívek, ale pouze 47 % chlapců.

Názory respondentů se v této oblasti víceméně shodují s názory dospělé populace, a je tedy vidět, že celospolečenské klima se podepisuje i na mladé generaci. Zatímco se společností tolerovanými a od roku 2006 dokonce legislativně posvěcenými sňatky homosexuálů (resp. registrovaným partnerstvím) nemá problém více jak 70 % žáků, s adopcí dětí, která se u lidí, ani vlády s příliš velkým pochopením nesetkává, je to o poznání horší.

Tabulka 1: Postoje k homosexualitě a homosexuálům (v %)

Obecné výroky	Souhlas	Ani-ani	Nesouhlas
A – Homosexualita je normální, stejně jako heterosexuality.	38	25	33
B – Homosexuálové by měli mít stejná práva jako heterosexuálové.	63	23	14
C – Homosexuálové mají těžší život než heterosexuálové.	67	14	13
Radikální výroky			
D – Většina homosexuálů má AIDS.	11	15	54
E – Většina homosexuálů bere drogy.	7	11	62
F – Homosexualita by měla být trestným činem.	5	7	77
G – Dva homosexuálové nemohou vytvořit rodinu.	31	17	44
H – Homosexualita je nemoc, která by se měla léčit.	8	9	71
I – Homosexuálové se divně oblékají.	37	20	34
J – Homosexuálové jsou méně inteligentní než heterosexuálové.	8	16	61
K – Homosexuálové by neměli vykonávat některá povolání.	20	16	53
L – Homosexuálové nemají šanci na šťastný život.	12	15	63

Výroky vztahující se přímo k respondentovi			
M – Nikdy bych se nekamarádil(a) s homosexuálem.	15	15	55
N – Nechtěl(a) bych mít za sourozence homosexuála.	52	13	25
O – Rodičům by vadilo, kdybych byl(a) homosexuál.	49	13	15

Zdroj: Šetření žáků 8. tříd ZŠ a tercií víceletých gymnázií Názorové stereotypy, 2010, FSV UK, N=933

Dopočet do 100% jsou odpovědi „nevím“

Obecné výroky

Hned u prvního výroku (Homosexualita je normální, stejně jako heterosexuality.) je zajímavé srovnání s otázkou z úvodu dotazníku, která se týkala postoje k homosexuálům. Ačkoli bezmála 70 % dětí odpovědělo, že jim nevádí, pouze 38 % z nich považuje homosexualitu za přirozenou. Velké procento žáků (celkem 30 %) navíc nedokázalo svůj názor jednoznačně vyjádřit a zaškrtnlo buďto neutrální středovou variantu anebo odpověď „nevím“. Žáci tedy homosexuály vnímají jako součást společnosti, se kterou se musí počítat, ale k samotné homosexualitě se staví velmi rozpačitě a vnímají ji jako deviaci, spíše než volbu. I přesto je ze strany mladé generace cítit relativně silná empatie. Pouhých 14 % dětí si myslí, že by homosexuálové neměli mít stejná práva jako heterosexuálové a 67 % cítí, že pozice homosexuálů ve společnosti stále není srovnatelná s pozicí (z hlediska sexuální orientace) většinové populace a že je jejich život celkově těžší.

Radikální výroky

Tato baterie obsahuje množství kategorických výroků, které nevybíravě generalizují a přiřazují homosexuálům určité rysy a vlastnosti. Vzhledem k tomu, že lze hovořit o výrocích předsudečných, poskytuje poměr odpovědí vcelku dobrý obraz o tom, do jaké míry jsou názory dětí na homosexuály stereotypní.

Zaměříme-li se pouze na odpovědi „rozhodně souhlasím“, je až na výjimky, kterými jsou výroky „Homosexuálové se divně oblékají.“ a „Dva homosexuálové nemohou vytvořit rodinu.“, procento dětí zastávající tento názor zanedbatelný. Připočteme-li respondenty, kteří odpověděli variantou „spíše souhlasím“, poměr se samozřejmě zvýší (zdvojnásobí), což však není nijak dramatický nárůst.

Lze tedy říci, že žáci ve většině případů o homosexuálech nesmýšlejí stereotypně, což dokazuje i širší analýza baterie výroků.

Výroky vztahující se přímo k respondentovi

Blok výroků, které se osobně týkají respondentů, víceméně potvrdil předešlé zjištění, že přímý kontakt s homosexuálem by byl pro děti celkem obtížný. Eventuální kamarádství s homosexuálem sice vyloučilo pouze 15 % dotázaných, ale mít homosexuálního sourozence by si nepřála více jak polovina. 49 % dětí si také myslí, že by jejich rodičům vadilo, pokud by oni sami byli homosexuálně orientovaní. To patrně souvisí s pocitem, že se dospělá populace na homosexuály dívá skrz prsty (71 % respondentů si myslí, že česká společnost není k homosexuálům tolerantní [5]), a děti se tak obávají, jak by na jejich homosexuálního sourozence, příp. na vlastní homosexualitu reagovalo ať už nejbližší (rodiče) či širší okolí.

Dalším důkazem toho, že děti smýšlejí o homosexuálech bez nánosu předsudků je i hlubší rozbor celé baterie, která byla analyzována z více hledisek, aby nebyla přehlédnuta nějaká důležitá závislost odpovědí respondentů na jejich sociodemografických údajích. Každý z výroků byl analyzován z hlediska pohlaví, příjmu rodiny respondenta, vzdělání otce a matky respondenta, typu navštěvované školy a velikosti sídla.

Stereotypy se obvykle posilují nebo naopak oslabují v závislosti na určitých charakteristikách, jakými může být např. socioekonomický status rodiny, region atp. Vzhledem k tomu, že u žádné ze zkoumaných charakteristik (kromě obligátního pohlaví) nebyly zjištěny statisticky významné rozdíly, můžeme říci, že žáci o homosexuálech neuvažují stereotypně a že pouze vyjadřují vlastní názory.

vyjadřovanou tolerantnost, ať už v oblasti práv homosexuálů nebo obecně. Zdrojem stereotypu je s největší pravděpodobností celospolečenské klima, které tolerantnost k homosexualitě určuje jako normu. Žáci se tak v obecných otázkách, které se jich přímo nedotýkaly, vyjadřovali o homosexuálech velmi liberálně. Jakmile je však otázka osobně zasáhla, tolerance byla přeci jenom nižší a byla patrná určitá rozpačitost.

[1] Znění otázky: „Kdo, podle Tebe, tvoří homosexuální pár?“

[2] Znění otázky: „Kde na téma homosexuality nejvíce narážíš?“

[3] Znění otázky: „Souhlasíš s možností, aby homosexuálové mohli uzavírat sňatky?“

[4] Znění otázky: „Souhlasíš s možností, aby homosexuálové mohli adoptovat děti?“

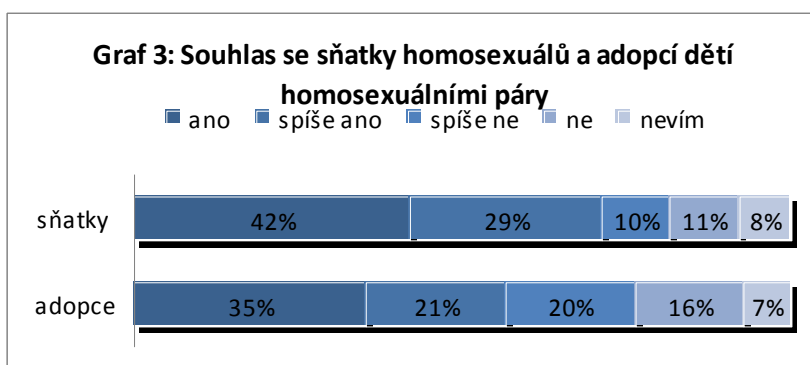
[5] Znění otázky: „Myslíš si, že jsou lidé v České republice k homosexuálům tolerantní?“

L. Emmerová, V. Košťálová, T. Pícha, M. Sedláčková, A. Winzbergerová

»

Dnešní výchova – k jakým hodnotám?

Klíčová slova: rodina, rodičovství, hodnoty, vzdělávání

Zdroj: Šetření žáků 8. tříd ZŠ a tercií víceletých gymnázií Názorové stereotypy, 2010, FSV UK, N=933

Závěr

Mladí respondenti jsou celkově o problematice homosexuality dobře informovaní, vědí o co se jedná, mají na ni utvořený vlastní názor a nečiní jim problém o ní hovořit. Homosexualitu berou jako samozřejmou součást společenského života, deklarují vůči ní svou tolerantnost, ale udržují si od ní určitý odstup.

Analýza dat u dětí neprokázala (až na zanedbatelné procento) stereotypní myšlení, a za stereotyp tak lze považovat snad jen

Rodinu a školu, dvě klíčové socializační instituce, propojuje dítě jako dosud ne-plnoprávný člen společnosti, který má být jimi připraven na plnohodnotný život v ní. Legislativa ukotvuje a vymezuje kompetence, práva a povinnosti těchto subjektů a jednotlivých aktérů v nich, ať už se jedná o zákon o rodině, školský zákon nebo rámcové vzdělávací programy. Vymezené hranice mezi rodinou a školou nemají být překážkou, ale naopak usnadňovat žádoucí spolupráci rodičů s pedagogy, přesto nezřídka dochází spíše k nepochopení či neshodám.

Celospolečenské změny, ke kterým došlo za posledních dvacet let měly dopad na všechny oblasti života a zasáhly od makroúrovně až do roviny mezilidských vztahů (Tuček a kol. 2003, Prudký a kol. 2009). Učitelství v „nové“ společnosti pozbylo prestiž, učitelky a učitelé nejsou takové autority, jako bývali. Více než dříve od učitelů základních škol nebo středních škol zaznává kritický tón vůči žákům narozeným po roce 1989 kvůli nevychovanosti, respektive

nedostatečné výchově ze strany jejich rodičů. Naopak někteří rodiče za školní neúspěch svých dětí viní školu.

Ve zkratce si přiblížíme situaci výchovy „porevolučních“ dětí s využitím dat získaných při výzkumu na pražských základních školách (Malá a Sídlištní) v rozhovorech s učiteli a rodiči žáků a žákyň narozených v letech 1994-5, kteří v červnu 2010 končí povinnou školní docházku. Podívejme se nejprve na kritické názory pedagogů na adresu žáků a jejich rodičů a poté na určitá dilemata, která řeší někteří rodiče.

Kritika žáků a jejich výchovy

Ideální rodič(ovský pár) podle pedagogů tráví se svým dítětem dostatek času, buduje pevný řád daleko od stresů typických pro dnešní dobu. Rodiče jdou dítěti příkladem a pomáhají mu při zvládnutí školních povinností. Dostatek pozornosti a času pro dítě je investicí, která se v budoucnu vyplatí, i za cenu dočasného uskoknutí. Nedostatek času na děti může být pedagogy chápán jako jen do určité míry přijatelná omluva selhání rodiče, u kterého ve skutečnosti výchova dětí není na prvním místě (jak by být měla).

Odvračenou tváří současnosti je i špatné vnímání potřeb dětí rodiči, neporozumění významu obecné kultury pro život, přílišné spoléhání na školu. V dětech se nepěstuje vůle, cílevědomost a zodpovědnost. Děti jsou pohodlné, chtějí získat vše ihned a bezpracně se stát „hvězdami“, požadavky jsou zvyklé odsouvat na později. Poslušnost, podřízení se pravidlům a plnění povinností má být podle učitelů obecně přípravou na život. Bez laskavé, ale zároveň přísné a důsledné výchovy od útlého věku má škola jen omezené možnosti s dítětem pracovat. Vždy je taková práce náročnější, nejistější a učitelé na ní nemají čas.

dost podstatnou roli v tom hraje ta rodina. Ta škola už to pak nemůže moc dohnat ... co do nich rodiče vložili, na tom my můžeme začít stavět. A dneska nemáte na čem stavět ... ti rodiče mi přijdou úplně nevyzrálí ... necítí potřebu tomu dítěti pomoci.

Špatný přístup některých lidí k rodičovské roli je vysvětlován hektickými 90. léty, která otrásla hodnotovými žebříčky.

to byl takovej zmatek šílenej, oni asi zapomněli ty svoje děti vychovávat a učit ty svoje děti těm základním pokynům a dneska to vidíme, ty děti opravdu nemají ty hodnoty vůbec srovnány, nebo mají je úplně jinde postavený.

Posunutí vztahů mezi školou a rodinou na úroveň partnerství předpokládá zralost rodičů, projevování zájmu o úspěch dítěte ve škole (prospěch, chování). Sídlištní škola se prezentovala jako otevřená spolupráci s rodiči, ovšem schůzky na vybraná témata pro učitele i rodiče se nesetkávaly s větším zájmem ze strany rodičů.

... vždycky to vychází ze zájmu toho rodiče o úspěšnost dítěte ve škole. A o tom vzdělávání a výchově bez problémů ... A ten zájem rodičů není. ... Ale to s sebou nese i doba.

Není možné, aby zájmem rodičů bylo mít od školy pokoj s argumentem, že mají dost vlastních starostí. Obviňování školy za neúspěch dítěte spolehlivě brání dialogu rodina-škola. Na obou školách s takovými rodinami mají určité zkušenosti, koncentrace dětí z rodin s nejrůznějšími problémy na sídlišti ztěžuje výuku ve třídách, klade nároky na speciální péči u mnoha dětí.

Komunikaci s rodiči dětí považovala za zásadní i třídní učitelka na konci základní školy. Jedině v souladu s rodiči je podle ní možné docílit kýženého výchovného cíle a k tomu je třeba rodiče umět přesvědčit. Klíčem k úspěchu je dát rodičům pocítit, že učitel je jejich partner, se kterým sdílí cíl – pomoc dítěti.

Kritika současné společnosti, hodnoty a bezpečnost

Rodiče vyjadřovali pocit, že mezi tím, jak byli sami vychováni, jaké hodnoty zastávají, a mezi vůdčím principem nynější společnosti a tím, jak se dosahuje úspěchu, existuje rozpor. I proto si nejsou jisti, zda by měli své děti vychovávat podle vnitřního přesvědčení, které v praxi selhává a člověk s ním pravděpodobně brzy narazí.

... jak mám vysvětlit svému dítěti, že má být hodnej, slušnej, pozornej a tohle všechno, když ve finále on sám poznal, že to nefunguje tohle všechno? Tady v té společnosti to nefunguje.

Výchova může zahrnovat i přípravu na krutou realitu, špatné mezilidské vztahy, soutěživost. Pragmaticky dítě vybavit odolností vůči bezohlednosti ostatních ve světě, který „není jako pohádka“:

nebudou tě všichni milovat ... všichni se bojí o svůj zadek, všichni mají strach, budou se zaměřovat sami na sebe. Takový lidstvo je, bohužel.

Škola tuto přípravu nenabízí, učitelé nereagují vždy adekvátně na vztahy mezi dětmi. Ty mají nezřídky za sebou trpké zkušenosti s šikanou. V případě ubližování dítěti jsou rodiče plně angažováni v jeho ochraně, která je mnohem důležitější než nespokojenost učitelů s drzostí dítěte nebo jeho špatné známky.

Matka po napadení svého syna staršími chlapci na hřišti mimo školu byla přesvědčená o marnosti nahlášení činu na policii, oběti zaplatí správný poplatek a útočníci stejně za přestupek reálně potrestaní nebudou. Společnost podle ní neumí adekvátně řešit problém narůstající agresivity. Přesto se rozhodla nemlčet a nepřivírat oči.

v těch lidech strach je. Já ten strach mám taky, ale řekla jsem, že to prostě nenechám ... těch band tady přibývá a jsou sprostý, jsou drzý, vopravdu Vás jsou schopný napadnout a začíná to být vopravdu sídliště hrůzy ...Podle mě by to chtělo víc policejního dohledu.

Jiná matka vzala iniciativu do svých rukou, když promluvila s chlapcem, který napadl její dceru. Byla pyšná na sebe, že překonala vlastní obavy a postavila se tváří v tvář asi desetiletému

chlapci, kterého považovala za nebezpečného, necitlivého, lhostejného.

On popíjel si kolu, úplně všechno na háku, naprosto. Já nevím jak bych to popsala takovýchle typy lidí. Hrozně mě to irituje, ale zároveň z nich mám strach. Už jsem se s nima párkrát setkala. To je bezmoc. Abyste ho vůbec zaujala, aby věděl, že něco skutečně provedl, že to není jen tak, někoho támhle zmlátí a nic se neděje ... Dneska malý děti vám vrazí kudlu do zad ani nemrknou okem!

Ochrana dětí před ohrožením a vybavování je dovednostmi pro samostatný život, je uvědomovanou součástí výchovy dětí, které mají logicky snahu se osamostatňovat. Část rodičů nicméně dětem nechávala velkou volnost v pohybu, důvěřovali schopnostem dětí a jejich zodpovědnosti sama za sebe. Pracovně vytížená matka pyšně vyprávěla, jak syn kvůli výhodné koupi bot cestoval sám do Olomouce. Na dotaz, zda se o něj nebojí, odpověděla, že je poučený o tom, jak se má chovat a ona mu důvěřuje. Podobně se projevovala její výchova i ve vztahu ke škole, kde chlapec dostal za neomluvené hodiny dvojku z chování a silně se mu zhoršil prospěch. Rodiče nezasáhli, protože je to „jeho život“.

Výchova pro budoucnost

Hodnota rodiny si za posledních dvacet let přes malý pokles udržela své vysoké postavení. Naopak dramaticky klesal význam hodnoty práce, a vzrostl význam přátel a volného času (Prudký et al. 2009). Ke změnám v rodičovství přesto nepochybně došlo, z pohledu školy nejsou tyto změny vždy k lepšímu. Viktorová (in Pražská skupina školní etnografie 2004) zmiňuje, že od počátku 90. let se víceméně jednotné působení rodičů (direktivní vedení, příprava na přijímací zkoušky) za přibližně deset let rozpadlo do různorodých přístupů ke školní kariéře a vedení dětí, výchova se liberalizovala, část rodičů údajně ustoupila od předstírání zájmu o školu. Duch doby podle pedagogů převálcoval slabší rodiče. Ti nevěnují dětem dostatek času, nevedou je k cílevědomosti a dodržování pravidel. Na počátku třetího tisíciletí nejsou rodiče vždy přesvědčeni, že výchova k respektování autorit, slušnosti a dodržování řádu je tou nejlepší pro budoucnost jejich dětí.

Literatura:

Pražská skupina školní etnografie. 2004. *Čeští žáci po deseti letech*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy.

Prudký, L. a kol. 2009. *Inventura hodnot. Výsledky sociologických výzkumů hodnot ve společnosti České republiky*. Praha: Academia.

Tuček a kol. 2003. *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. Praha: SLON.

Práce na tomto článku byla podpořena projektem „Sdílené hodnoty a normy chování jako zdroj posilování sociální koheze a

překonávání negativních dopadů sociální diferenciací v ČR“ (MŠMT, č. 2D06014)

Kateřina Vojtíšková

Katerina.vojtiskova@soc.cas.cz

»

Vliv kulturního a sociálního kapitálu rodiny původu na socioekonomický status dnešních třicátníků

klíčová slova: vzdělanostní nerovnosti, sociální kapitál

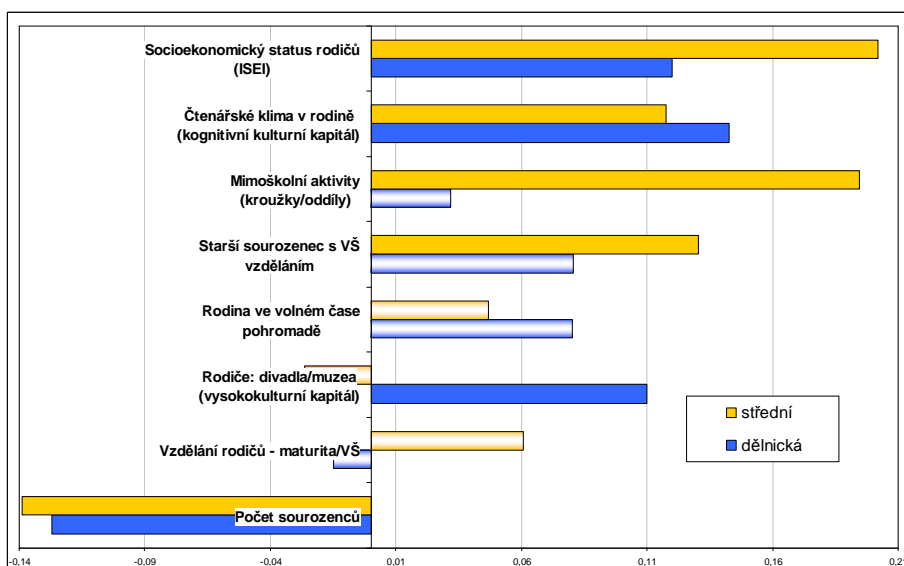
Cesta ke vzdělání a posléze i společenské pozici má kořeny v první řadě v rodině, v níž jedinec vyrůstá. Zdroje (specifické kapitály) rodiny původu podstatnou měrou předurčují náš budoucí status. Rodiče ovlivňují vzdělanostní i profesní aspirace dětí, utváří jejich postoje k životu, vedou (či naopak nevedou) k vypěstování vlastností jako vytrvalost či cílevědomost, které později mohou přispět k úspěchu v zaměstnání.

S cílem zmapovat mechanismy vedoucí k utváření socioekonomického – profesního statusu a jeho mezigenerační reprodukci v české společnosti po roce 1989 byl v roce 2008 uskutečněn reprezentativní výzkum v generaci dnešních třicátníků pod názvem Distinkce a hodnoty. Zvolena byla věková kohorta 30–34 let, neboť v tomto věku již respondenti získali po určité době na trhu práce stabilní socioekonomické postavení. Vedle tradičně sledovaných zdrojů – ekonomický a dva typy kulturního kapitálu (vysokokulturní a kognitivní typ, viz Šafr 2007) – se výzkum zaměřil také na další významný mediátor, kterým je sociální kapitál v rodině. Stručně řečeno jde o atmosféru danou interakcí rodiče-dítě, která se sestává z mnohačetného a spleťového klubka zahrnujícího vztahy v rodině (především emočně-komunikační zázemí), počet sourozenců (zde jde o negativní vliv, čím více sourozenců, tím mají rodiče k dispozici méně času na péči o každého z nich), případný osobnostní/ studijní vzor ve starším sourozenci a rodičovskou angažovanost v náplni volného času dítěte. Sociální kapitál je vytvářen i specifickým přístupem rodičů k výchově, který se opírá o rodičovskou autoritu (rodiče s dítětem komunikují, jdou mu příkladem) (viz Šafr 2009), a účastí dítěte v mimoškolních aktivitách (viz Šafr 2010). Tento kapitál, je-li v rodině dostatečně přítomen, pak působí zjednodušeně řečeno jako jakési „neviditelné mazadlo“, které napomáhá dítěti při učení se a formování aspirací do budoucna.

Sledovat budeme vliv různých determinant statusu získaných z retrospektivních výpovědí respondentů, které se vztahují zejména k období pozdějšího dětství a dospívání (konec základní školy), na profesní – socioekonomický status (index ISEI), a to odděleně pro ty, jejichž rodiče patřili do střední třídy (nemanuální profese) a dělnické třídy (manuální povolání). Výsledky poukazují na to, že status je do určité míry ovlivněn v podstatě všemi uvažovanými sférami. Abychom mohli komplexně posoudit mechanismy vzniku společenského postavení, vytvořili jsme model, v němž jsou jednotlivé determinanty „očištěny“ od vlivu jiných. Výsledky regresní analýzy v obrázku 1 tak ukazují např. vliv mimoškolních aktivit bez ohledu na vzdělání rodičů, počet sourozenců atd.

Předně platí, že zásadní roli sehrál socioekonomický status původní rodiny (profese rodičů) a sociální kapitál, jeho vliv se projevil jednak negativně počtem sourozenců a dále významnou roli hrál vzor staršího sourozence, který dosáhl vysokoškolského vzdělání. Obrátíme-li pozornost ke kulturním zdrojům, pak vidíme, že k vyššímu statusu v dospělosti přispěl také kognitivní typ kulturního kapitálu (čtenářské klima podporující kognitivní rozvoj v dětství). Ten měl větší vliv než rodičovský vysokokulturní kapitál (chození do divadla a na výstavy), který navíc napomáhal nad rámec ostatních vlivů pouze potomkům z dělnické třídy, zatímco mimoškolní aktivity (různé jazykové, sportovní či umělecké kroužky) významně napomohly především jedincům pocházejícím ze střední třídy.

Obrázek 1. Faktory ovlivňující socioekonomický status (ISEI) v kohortě 30-34 letých. Situace v rodině respondentů v době, kdy jim bylo 15 let, podle sociální třídy rodičů.

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, N = 602 (standardizované regresní koeficienty z OLS, plná barva značí výsledky statisticky významné na $p < 0,10$).

Podstatným zjištěním tak je, že uvedený proces funguje s odlišnou intenzitou v závislosti na

třídní pozici rodičů. Pro jedince z rodin patřících k dělnické třídě, kteří prodělali vzestupnou mezigenerační mobilitu platí, že významným zprostředkovatelem jejich společenského vzestupu byly obě komponenty kulturního kapitálu – kognitivní i vysokokulturní. Jejich rodiče museli kompenzovat nedostatek akademického zázemí vytvořením prostředí, které stimuluje rozvoj osobnosti a poznávací schopnosti. Naproti tomu dnešní třicátníci pocházející z rodin ze střední třídy byli na cestě za vzděláním a posleze při získávání pozice na pracovním trhu podpořeni nejen socioekonomickými zdroji, které garantovalo již samotné vzdělání jejich rodičů, ale také tím, že jejich rodiče dokázali aktivovat širší okruh socializačních aktérů (zde mimoškolní aktivity).

Ukazuje se tak, že kulturní zdroje primárně neslouží, jak předpokládá teoretický model kulturní reprodukce, jako výlučně exkluzivní kapitál dostupný pouze středním a vyšším třídám. Výsledky analýz provedených zvláště podle třídní pozice rodiny ukazují, že neviditelný kulturní náskok potomků rodičů ze středních tříd, který by ve svém důsledku fungoval jako prostředek vedoucí k uzavírání vyšších třídních pozic pro potomky rodičů z dělnických rodin (sociologové v této souvislosti hovoří o tzv. sociální západce), byl u nás v 90. letech minimální. Ačkoliv rodiny ze střední třídy měly k dispozici větší objem kulturního kapitálu, jeho rozdílné formy (zejména kognitivně stimulační) podporovaly také úspěch jedinců, jejichž rodiče nebyli obdařeni přímými vzdělanostními a ekonomickými zdroji (socioekonomický status rodičů). Interpretujeme-li výsledky v kontextu teorií mezigenerační statusové reprodukce, pak celkově u nás platí spíše model kulturní mobility, jejžž autorem je americký sociolog P. DiMaggio. V dnešní době sílícího individualismu se „třídní zápas“ vede nikoliv prostřednictvím

vytváření náskoku osvojením si úzce vymezeného elitistického kulturního kódu (potomci z vyšších/středních tříd signalizují svou třídní příslušnost pomocí sdílené „vysokokulturní výbavy“, za kterou jsou odměňováni ve škole a později při ucházení se o zaměstnání), jak předpokládala teorie kulturní reprodukce, ale spíše v rámci jemnějších forem angažovanosti rodičů v procesu socializace, ať už jde o odlišné přístupy k výchově podporující růst osobnosti, motivování ke studiu a dnes zejména rozvíjení sociální kompetence dětí.

Nicméně je třeba znovu zdůraznit, že zdroje nejsou dostupné všem vrstvám stejně – ti, kdo vyrůstali v rodinách ze střední třídy měli k dispozici výrazně větší objem kulturního kapitálu než potomci z dělnických rodin. Závěry

dřívější studie vzdělanostní reprodukce dělnické třídy T. Katrňáka (2004) navíc upozorňují na to, že odlišné strategie v přístupu ke škole u dělnických rodin a rodin se středostavovským zázemím nejsou až tak výsledkem strukturních bariér samotných (tj. nerovného rozdělení ekonomického a kulturního kapitálu), ale spíše odlišnými reakcemi na tyto bariéry, které jsou dány třídě odlišnou kulturou a hodnotami.

Je třeba podotknout, že efekty kulturních zdrojů nad rámec socioekonomického statusu rodičů jsou především nepřímé, zprostředkované skrze dosažené vzdělání samotného respondenta. Další analýzy totiž ukázaly, že socioekonomický status dnešních třicátníků nejvíce ovlivnily aspirace jejich rodičů – vymezení studia jako důležitého životního cíle a podněcování k němu – a školní výsledky na konci základní školy (viz Šafr 2009). Výsledky našeho výzkumu tak podporují závěry předchozích zahraničních i domácích studií, podle nichž primární stratifikační proces – dosahování vzdělání – je ovlivněn především hodnotami: motivováním a aspiracemi rodičů. Popsaný mechanismus nabývání statusu se odehrál ve specifických podmínkách devadesátých let ve společnosti, v níž se otevřel volný pracovní trh, který nabízel zvýšenou šanci na vzestupnou mobilitu. Otázkou je, zda uvedené výsledky z výzkumu generace dnešních třicátníků budou mít stejnou platnost i pro jejich potomky.

Literatura:

Katrňák, T. 2004. *Odsouzení k manuální práci. Vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině*. Praha Sociologické nakladatelství.

Šafr, J. 2007. Funkce kulturního kapitálu. *Socioweb* 2007/9: 1–3.

Šafr, J. 2009. *Status Attainment in the Czech Republic after 1990: Role of Cultural and Socioeconomic Resources and Upbringing in the Family of Origin*. *Pracovní texty / Working Papers oddělení Studia sociální struktury* No. 19 (2009). Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. Dostupné z <http://sdilenihodnot.soc.cas.cz/download/WP19-Safr.pdf>.

Šafr, J. 2010. Zájmové kroužky a oddíly jako zdroj sociálního kapitálu. *Socioweb* 2010/4: 10–12.

Článek vznikl s podporou MŠMT ČR (kód 2D06014).

Jiří Šafr

jiri.safr@soc.cas.cz

« Vydává Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., dne 1. 6. 2010 » « Šéfredaktorka: Věra Patočková »
« Redakční rada: Daniel Čermák, Radka Dudová, Jana Chaloupková, Yana Leontiyeva, Pat Lyons, Petra Guasti, Natalie Simonová, Eva Mitchel, Petr Sunega, Iva Štohanzlová » « Technická redaktorka: Jana Slezáková »
« Adresa: SOCIOWEB, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Jilská 1, 110 00 Praha 1, tel./fax: +420 222 221 662, e-mail: socioweb@soc.cas.cz » « ISSN 1214-1720 »

« © Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha »